

KÖY ENSTİTÜLERİ SİSTEMİNDE TOPLUM KALKINMASI SÜRECİ**

Mehmet BİLİR*

Özet

Bu makale, eğitim yolu ile köyü/köylüyü içinden canlandırarak ekonomik bağımsızlığa kavuşturmayı ve özgürleştirmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri Sisteminde toplum kalkınması sürecini betimlemeye yönelmiştir.

Köy enstitüleri sistemi yalnızca öğretmen yetiştiren bir sistem değildi. O, aynı zamanda toplumu bütün olarak gören ve ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini sağlama amacıyla Türk inkılabının ulus temelinde başlamış olan bir Rönesans/aydınlanma ve kalkınma hareketidir.

Köy enstitüleri, 1946 yılına dek kesim (enstitü bölgesi) incelemeleriyle, köy araştırmalarıyla, örnek uygulamalarıyla kendilerine harcanandan daha fazlasını üreterek toplumsal, kültürel yaşamı etkileyen, ekonomik girişimlere örneklik eden kalkınma merkezleri durumuna girmişlerdir. Ancak başlatılan bu kalkınma, aydınlanma süreci, köyde toplumsal yapının değişmesi, köylünün aydınlanıp uyanması nedeniyle çıkarları bozulanların karşı savaşımı sonunda kesintiye uğratılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüsü, Toplum Kalkınması.

THE COMMUNITY DEVELOPMENT PROCESS IN THE SYSTEM OF VILLAGE INSTITUTES

Abstract

This article describes the Community Development Process in the System of Village Institutes aiming to revive the villages/villageous from within through education and to provide them with economic independence and freedom.

The system of village institutes was not a system which only trained teachers. It was also one which viewed society as a whole and which was launched as a nation-based renaissance/enlightenment and development movement of the Turkish revolution with the objective of achieving economic, social and cultural development.

With their field (the region of institution) and village studies and exemplary practices, the village institutes turned into development center, by the year 1946, which produced more than what was spent for them, which affected cultural life and which served as an example for economic initiatives. However, the development process that was set in motion was interrupted as a result of counter-action of the established interests threatened by the change of the social structure in the village and by the enlightenment and awakening of the villagers.

Key Words: Village Institutes, Community Development.

Giriş

Köy enstitüleri sistemi, yalnızca öğretmen yetiştiren bir sistem değildi. O, aynı zamanda köy toplumunu bütün olarak gören ve onun ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini sağlamayı, köylerin karşılaştığı sağlık, kültür,

---

**Bu makale, 6-7 Haziran 2002 tarihinde Göl Köy Enstitüsü mezunlarının düzenlediği “Köy Enstitülerinin 62. Yılı” Amasra toplantısında bildiri olarak sunuldu.

*Yard.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

Mehmet BİLİR

tarım, bayındırlık gibi çeşitli sorunlarını çözmeye yönelmiş bir sistemdi (Oğuzkan,1999:5). Bu bakımdan; Köy enstitüleri,Türk inkılabının ulus temelinde başlamış olan önemli bir aydınlanma/rönesans ve kalkınma hareketidir.

Köy enstitüleri köyü kalkındırmak için kuruldu.Bundan dolayı enstitüler,köye gönderdiği öğretmenlerin,köydeki vatandaşların iş hayatından doğacak güçlüklerine de çözüm bulacak bir yeterlikte olmasına özen gösterdi. (Tütengil,1948:5)

Bir halk idaresi olan cumhuriyetin geleceği, halkın topyekün eğitilmesi, yurttaş yapılması üzerine temellendirilmiştir. Halkın topyekün eğitilmesi için, öğretim birliği yasası çıkarılmış, harf devrimi yapılmış, ulus okulları,halk dersaneleri, halkevleri ve halkodaları gibi her biri kendi çapında ileri ve önemli olan uygulamalar yapılmıştır. Ancak bu uygulamalar,özellikle köy toplumunun eğitiminde, onun aydınlatılıp ekonomik ve kültürel yönden kalkındırılmasında istenilen sonucun alınmasına yetmemiştir.

1935 yılında köy ve köy sorunlarıyla yakından ilgilendiği bilinen İsmail Hakkı Tonguç,İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirildi. Bu yıllarda ülke nüfusunun % 76 dan fazlası köylerde yaşıyordu.

1924 Anayasasının “*Her Türk vatandaşı için zorunlu ve devlet okullarında parasız*” olduğunu belirttiği ilköğretim çağ nüfusunun 1935’te köydeki okullaşma oranı % 25 dolayındadır. Bu tarihte Türkiye’de yaklaşık kırk bin köy vardır.Bunun otuzaltı bininde okul ve öğretmen yoktur. Var olan kaynaklardan yetişecek öğretmenlerle bu gereksinmeyi karşılamak için yüz yıl gibi bir süreye gereksinim vardır(MEB; 1946:207). Atatürk ve Cumhuriyeti kuranlar,bir an önce köye girmek,cumhuriyet ve demokrasi düzenini kökleştirmek istemektedirler. Köy insanını cehaletten kurtaracak,onu ekonomik ve sosyal hayatın bir üyesi yapmak için köye göre öğretmen yetiştirmenin gereği üzerinde durmuşlardır.

Öğretmen yerine eğitmen; Atatürk, köyün öğretmen sorununun kısa sürede çözülemeyeceğinin görülmesi üzerine, pratik bir çözüm olarak eğitmen yetiştirme düşüncesini ilgililere açar.Buna göre; askerliğini çavuş ve onbaşı olarak yapmış, okuma yazma bilenlerin sağlıklı ve istekli olanlar arasında durumu uygun olanlar seçilerek 7-8 aylık eğitmenlik formasyonu eğitiminden geçirilerek başarılı olanlar az nüfuslu köylere **eğitmen** olarak görevlendirilecektir. Bunlar atandıkları köylerde, köylüye okuma-yazma, ve dört işleme hesap yapmayı öğretecek, Coğrafya ve Türk Tarihi hakkında özlü ve temelli bilgi verecek ve aynı zamanda hayat, yurt ve ziraat bilgilerini köylüye uygulamalı olarak öğretecektir. Program ziraat ve kültür bakanlığınca ortaklaşa yürütülecektir.

Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci

Eğitmen kurslarıyla ilgili kurs programı, ders içerikleri, eğitimci kılavuz kitapları gibi dökümanlar, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un başkanlığında eğitimci alanında yetişmiş, yurtdışı deneyimi olan altı kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. (Findley, 1996: 79)

İlk eğitimci yetiştirme denemesi, 1936 yılında Eskişehir Mahmudiye'de bulunan Çifteler Harası'nın fiziki koşulları kullanılarak yapıldı. Ankara ve çevresinden seçilen eğitimci adayları burada 7-8 aylık yetiştirme eğitiminden sonra köylerine eğitimci olarak verilmişlerdir. Bu denemenin eğitimci açısından yeterliliği, uygulanan program içerikleri ve yetiştirilen eğitimcilerin köylerdeki çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Pedagoji Kürsüsü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Sadrettin Celal Antel tarafından değerlendirilmiştir. Antel'in bu konuda bakanlığa sunduğu raporun çok olumlu olması sonucu eğitimci yetiştirme uygulaması ertesi yıl yaygınlaştırılarak dört ilde daha başlatılmıştır.

Atatürk, 1 Kasım 1936 da TBMM'nin beşinci dönem ikinci toplantı yılını açarken ; *"İlköğretimin yayılması için sade ve pratik tedbirler almak yolundayız. İlköğretimde hedefimiz bunun genel olmasını bir an evvel gerçekleştirmektir. Bu neticeye varmak ancak aralıksız tedbir almakla ve onu metodik tadbikle mümkün olabilir. Millet in başlıca bir işi olarak, bu konuda ısrar etmeyi lüzumlu görüyor"*(MEB, 1946:38). diyerek hem eğitimci yetiştirme uygulamalarına destek verdiğini, hem de bu uygulamanın geliştirilerek öğretmen yetiştirme işinin daha metodlu ve sistematik olması gerektiğini işaret etmiştir.

İlköğretim Genel müdürlüğü görevini yürüten Tonguç, Atatürk'ün bu destek ve önerileri üzerine planlı bir yurt gezisine çıkarak kısa sürede pek çok köyü incelemiştir. Bu köy incelemeleri Tonguç'a köyü ve köy insanını içten ve etraflı tanıma olanağı vermiştir. Bu incelemeler sonunda o, **dışa ve dıştan gelen etkilere karşı kapalı olan köyü, ancak köyden birinin değiştirebileceğini** görmüştür. Ona göre **köy kalkınması için, yeni tip okul, yeni tip bir program ve yeni tip bir öğretmene** gereksinim vardır. Bunu gerçekleştirmek için biri Eskişehir, Çifteler'in Mahmudiye Köyünde, diğeri İzmir Kızılcıllu'da olmak üzere iki köy öğretmen okulu açılmıştır. Eğitimci kursları, Köy öğretmen okulları ve Köy Enstitüleri açma işlerine yokluklar içinde başlanmıştır. Tuğla fiyatları artmış, ödenek kıttır. Tonguç, Ankara'da bu çetin işlerle nasıl başa çıkacağını düşünürken, Gököy Eğitimci Kursu yöneticisi Süleyman Edip Balkır, ek kurs binasının yapımı için gerekli 300.000 tuğlayı, bu işlerden anlayan Hacı ve Ziya isimli Çorumlu iki eğitimci adayının ustabaşılığında üretir. İlk tuğla ocağı, 18 Haziran 1938'de ateşlenir. Tuğla ocağını açtıklarında nar gibi kızarmış tuğlaları gören müdür, öğretmen ve eğitimci adayları çocuklar gibi sevinirler. Ocaktan alınan dört tuğla paket yapılarak Ankara'ya Tonguç'a armağan olarak gönderilir. O tarihte tuğlanın bin (1000) tanesi piyasada 10 (on) lira iken, Balkır ve öğrencileri tuğlanın bin tanesini 130 kuruşa mal etmişlerdir (Balkır, 2002:52). Bu başarı yöneticileri cesaretlendirmiştir. Bir

Mehmet BİLİR

düşün ve kültür adamı olan Hasan Âli Yücel'in bakanlık görevine başlamasıyla bu yöndeki çalışmalar hız kazanmıştır. 17 Nisan 1940'da Köy Enstitüleri yasanın yürürlüğe girmesiyle hem Köy Öğretmen Okulları Köy Enstitüsüne dönüştürülmüş hem de yurdum pek çok yerinde yeni köy enstitüleri açılmıştır. Köy eğitiminin amacı büyük ölçüde **“güçlü vatandaş, yani toplumsal anlamda insan ve memleketin siyasi, ekonomik ve kültürel hayatı geliştirmesine katılacak yani doğanın bütün güç ve güçlükleriyle tutsak değil, egemen olabilecek bir güçte iş adamı yetiştirmek olmalıdır”** (Tonguç,1974:154). Tonguç ve Yücel' in bu amacı gerçekleştirecek arayışları Köy Enstitülerini yaratmıştır. Bu yasayla köy gerçeklerine uygun köye göre öğretmen yetiştirme işine hız verilmiştir. Türk köylüsünün, kendi içinden, kendi gücüyle uyandırılması, kalkındırılması amacıyla; enstitüler, köyden aldığı öğrencileri, iş içinde üretime dönük bir eğitim ilkesiyle yetiştirmeye başlamıştır.

Eğitim yolu ile köyü canlandırmak için yapılaştırılan Köy Enstitüleri ile toplum kalkınması yönteminin ilişkilerini betimlemeden önce bir tarım toplumu olan Türkiye'nin o yıllardaki toplumsal yapısını özetlemekte yarar vardır.

“Ülke nüfusunun yaklaşık %80'i köylerde yaşamaktadır. İlköğretim çağ nüfusunun köylerdeki okullaşma oranı %25 dolayındadır. Köylerde yoksulluk, geleneklere bağlılık ve gelişmelere karşı ilgisizlik yaygındır. Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yönden kendi içine kapalı; kasaba kentlerle olan ulaşım ve iletişim olanakları zayıf; sıtma ve verem başta olmak üzere bulaşıcı hastalıklar yaygın, beslenme, barınma ve çevrenin sağlık koşulları bozuk; bebek ölüm oranları çok yüksektir” (Dirican, 1996:97) Ayrıca, bu yönde yapılmak istenen tarım ve toprak reformu gibi olumlu değişimlere karşı, geçimini yıllar yılı köylünün üzerinden sağlayan ağa, siyasetçi, din adamı üçlüsünün engelleyici etkileriyle karşılaşmaktadır. Köy enstitüleri bu yapıyı değiştirmek için girişilen bilinçli planlı bir kalkınma hareketidir. Kalkınma girişimi çok yönlü bir etkinliktir.

Toplum Kalkınması

Toplum kalkınması kavramı, Dünyada yaygın olarak 1950'lerden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Oysa Tonguç, toplum kalkınmasının, gönüllü imece, yerel önderlik ve yerel toplumun tümlüğü gibi temel ilkelerini 1936'da başlattığı eğitim yetiştirme kursları ve köy enstitüsü sistemiyle uygulamış ve somut sonuçlara ulaşmıştı.

Çifteler Köy Enstitüsünün uygulama okulu olan Hamidiye İlkokulunda öğrenci olan (şu anda emekli öğretmen) Rahmi Atlı, 1950'lerin başlarında enstitüde Siyamlı, Hindistanlı, İranlı ve Amerikalı bazı uzmanların incelemeler yaptığını, zaman, zaman da bu uzmanların kendi okullarına da gelerek ziyaret ettiklerini, notlar tuttuklarını hatırladığını belirterek sonradan bunların Birleşmiş Milletler Örgütünün önerisi ile Köy Enstitüleri sistemini incelemek üzere gelmiş olduklarını öğrendiğini belirtmiştir(Bilir,2000:11). Atlı'nın bu

Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci

anlattıklarından Tonguç'un uygulamalarının geri kalmışlık sürecindeki Ülkeler için bir kalkınma modeli olduğu anlaşılmaktadır.

Geray. toplum kalkınması kavramını, “*Kırsal ve kentsel yerel toplulukların toplumsal, ekonomik, ekinsel sorunlarını çözmek amacıyla girişkenliği ele alarak yerel güçlerini birleştirmesi, özgüçlerini ortaya koyması, olanaklarının elvermemesi durumunda giriştiği bu gönüllü çabaların devletçe desteklenmesi ilkesi çerçevesinde bir dayanışma, özüne yardım ve karşılıklı yardımlaşma sürecidir. Bu, sorun çözmeye ve duyulan gereksinmeye dayalı planları, programları, demokratik uygulama yöntemlerini içeren eğitsel ve örgütsel bir süreç*” olarak tanımlamaktadır (Geray, 2002:306).

Toplum kalkınması, yerel girişkenliği başlatacak ve etkinleştirecek eğitsel önlemlere başvurmayı gerektirir. Bu amaçla toplum kalkınması uygulamalarında topluluk üyelerine tarım, sağlık, örgün eğitim, ev ekonomisi, el sanatları, pazarlama, kooperatifçilik gibi konularda yeterlik kazandırmaya çalışılır (Miser, 1995:528). Toplum kalkınması, yalnızca öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda öğrenilenleri gerçek duruma uygulama yeteneği de kazandırır. Bu yönüyle de etkinliği yüksek bir öğrenme biçimidir. (Lowe, 1985:116)

Herhangi bir çalışmanın toplum kalkınması sayılabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Duman, bu özellikleri;

- Girişimin tabandan gelmesi,
- Gönüllülüğe dayalı olması,
- Demokratik yönetim ilkesine dayanması,
- Destekli imece ve devlet katılımı olması,
- Ulusal kalkınma çabalarıyla koşut olma gerekliliği,
- Hem eğitsel ve hem de örgütsel bir girişim olması,
- Birçok konuya yönelen sürekli bir uğraşı olarak özetlemektedir (Duman,1999:96).

Toplum kalkınmasının temel ilkelerinden Gönüllü İmece'nin uygulanışını hem yeni enstitülerin kuruluşlarında ve hem de bu enstitülerin bölgelerindeki (kesimlerindeki) köy okullarının yapılmasında görebiliyoruz. Gelişmiş enstitülerden, yeni kurulan enstitülere kurucu ya da destek amacıyla yönetici ve öğretmenler atanmışlardır. Örneğin bu yolla Çiftelerden başka enstitülere altı öğretmen, on yedi yönetici gitmiştir (İnan, 1988:45-56).

Aynı şekilde, yeni kurulmakta olan köy enstitülerine, kuruluşça daha iyi olan enstitülerden bir öğretmenin sorumluluğunda iş ekipleri gönderildi. Bu aslında enstitülerin kendi işleyişinde var olan yada oluşturdukları dayanışma kültürünün bir ürünüydü. Her ekip, gittiği yerde bir bina, ışık, öğretmen evi,

Mehmet BİLİR

uygulama okulu gibi yapılar yapıp görevini tamamlıyordu. Bu tür çalışmalarda en az üç dört enstitüden iş ekipleri bulunmaktadır. Ekipler çalışma sonrası bazı etkinliklerde de bulunuyorlardı. Arman, böyle bir etkinliği şöyle anlatmaktadır:

“Beşikdüzü’nden Hasanoğlan’a ilk ekip 1941 yılında gitmişti. Orada bir ay kalarak bir bina bitirecek bu enstitünün kuruluş imecesine katılacaktı. Bu işi bitirdikten sonra bir aylık bir yurt gezisine çıkacaktı. Hasanoğlan’da iş dışında yapacakları çalışmalar için bir program yapıldı. İşlenecek konular, okunacak kitaplar hazırlandı. Ankara’da tiyatrolara, sinemalara gidilecek. Barajı, çiftliği, hayvanat bahçesini, radyo evini göreceklerdi. Yardımcı ekip çalışmalarıyla enstitülerde binalar çabucak kuruluyor, barınma olanakları sağlanıyordu. Çeşitli bölgelerden gelen enstitü öğrencileri tartışmalar yapıyor, her ekip geldiği yerin folklor ekinini diğerlerine aktarıyor. Böylece bölge ekinini yurt ekinine karışarak zenginleşiyordu” (Arman, 1969:409).

Enstitülerin çalışmaları, öğretmen ve eğitimci adaylarının 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanununun 10. maddesindeki **görev, yetki ve sorumluluklar’ı** yerine getirecek şekilde yetiştirmeleri üzerine yapılandırılmıştır. Enstitü’de kültür, teknik ve tarıma ilişkin programlar enstitünün amaçlarına ve ihtiyaçlarına göre; yönetim, öğretmen ve öğrenciler birlikte ortaklaşa oluşturur, ortaklaşa uygular, ortaklaşa değerlendirirdi. Haftalık çalışmalar Cumartesi toplantılarında ele alınır, her şey serbestçe kritik edilirdi. Enstitüde serbest okuma saatleri çok önemliydi. Bir mezun serbest kitap okumanın önemini şu sözlerle açıklamıştır: *“Her tür kitabı serbestçe okuyup tartışabiliyorduk. Özellikle bakanlığın tercüme ettirerek dilimize kazandırdığı doğu, batı klasikleri gözümüzü açtı, önümüzü gördük” (Bilir,2000.)*. Bir başka mezun da enstitüdeki “teknik” derslerin hem kuramsal hem de uygulamalı yaptıklarını, başlanan bir işin mutlaka bitirildiğini, her alandaki çalışmaların dayanışma, inceleme, araştırma, planlama ve planı tatbik etme ilkesine göre hareket ettiklerini belirterek bunu şu örnekle somutlaştırmıştır: *“Örneğin yapıcılık (inşaat) kolu, bir öğretmen konutunun temelini attığı anda, marangozluk kolundaki arkadaşlarımız bu konutun çatısının makaslarını, merteklerini, irişlerini plana göre hazırlardı. Yapı yükseldikçe iş sırasına göre gereken iskeleler, beton kalıpları, kapı ve pencerelerin yapımı başlardı. Koşut olarak demircilik kolundaki arkadaşlarımız da bu konutun önce betonarme demirlerini, sonra da su düzeninin parçalarını hazırlardı. Kimse işini savsaklamaz, bu uygulama tüm işkollarının uyumlu olarak çalışmasını sağlardı” (Yılmaz , 1998:59)*. Yılmaz’ın özlü biçimde anlattığı bu uygulama enstitülerde öğrencilere kendine olan güven duygusunu ve kendisinin de ortaklaşa çabalar içine girerek sorumluluk üstlenebileceği bilincinin geliştirilmesinin iş içinde gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Enstitüye gelen öğrencilerin beş yıl boyunca öğrendikleri bilgi beceri ve kazandıkları tutumları Rauf İnan’ın anlatımından öğreniyoruz. M. Rauf İnan, ilk öğrencilerin yetiştirme durumlarını mezuniyet töreninde şöyle anlatır.

Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci

“Bu öğrenciler dersler görmüşler, çok, çok okumuşlar, tarla ekin, biçmişler, kerpiç kesmişler, tuğla dökmüş, pişirmişler binalar, değirmen, elektrik özeği (santrali) yapmışlar, ağaç dikmiş, bağ bahçe kurmuşlar, onlara bakımı öğrenmişler, saz, mandolin, çalmışlar, bisiklete, motosiklete binmişler, hayvan bakmışlar, at arabası, kimileri traktör, biçerdöver kullanmışlar, kooperatifte çalışmışlar, eğlenceler, temsiller düzenlemişlerdir. Halay, horon, zeybek oynamış, türküler, şarkılar, marşlar söylemişler, kimileri şiirler yazmışlar, tartışmalara katılmış, arkadaşlarını, kimi zaman öğretmenlerini, yöneticilerini bile eleştirmişler, başka enstitülere gidip bina yaparak yardımda bulunmuşlar, yurt, ulus, dünya görüşlerini genişletmiş, kişiliklerini geliştirmiş, sürekli okumaya, özgür düşünmeye, konuşmaya, karar vermeye, verdikleri kararı uygulamaya ulusun, yurdun, dünyanın sorunlarını, olaylarını izlemeye, iyiliklerden, doğruluklardan, güzelliklerden, değerlerden yana olmaya, eğriliklere, yanlışlıklara, olumsuzluklara karşı çıkmaya alışmışlar, öğrencileri karşısında onlara nasıl davranılacağını yaşayarak görmüşler, eğitimi, öğretimi, eğitim öğretim işlerini kavramışlar, ilgi alanlarını genişletmişler, gördüklerini anlatma, anlamlandırma, düşündüklerini anlatma, yazma becerilerini edinmişlerdi...Tüm insanlara, kişiliklerini düşünerek, saygı, ilgi göstermeyi, başkalarının düşünlerini, o düşünlerin gerçek yanlarını kavramayı öğrenmişler, son sınıfın sınavlarını vererek öğretmen olma yeteneğini, yetisini ve hakkını kazanmışlardı.” (İnan, 1988:216-217).

Mezunların Çevrelerine Yaptıkları Etkilerden Örnekler

Enstitü mezunlarına tarım teknik araçları veriliyordu. Köy enstitülerinden mezun olan öğretmen ve eğitimciler, kırsal bölgelerde yaşayanlara, onlar tarafından bilinmeyen ya da uygulanmayan o gün için ileri uygulamalar sayılabilecek yeni tarım alet ve makinelerini kullanma (pulluk, araba, mibzer, harman makinesi vb. gibi) krizma yapma, nadasa bırakma, değişik ürün ekme, (münavebele) ilaçlama, gübreleme, sulama, aynı tarladan yılda birden fazla ürün alma, bu konuda akşam okullarında, halk okuma odalarında üreticileri bilgilendirme, aydınlatma, ilgi ve merak uyandırma çalışmaları yapmışlardır.

Han'ın Kayı Köyü'nden emekli öğretmen Turan Akdemir, Enstitülerin mezunlarına verdiği teknik-tarım araçlarının etkisini şöyle anlatıyor:

“Ben küçük bir çocuktum. Ağabeyim Mevlüt Akdemir Çifteler Köy Enstitüsünü bitirmiş, öğretmen olarak köyümüze atanmıştı. Kendisine at, araba, pulluk, düven, koşum takımı ve demirci aletleri verilmişti. Köyümüz dağ/orman köyüydü. Tarım karasabanla, atadan kalma yöntemlerle yapılıyordu. Ağabeyime verilen takımlar köy halkında hayranlık uyandırıyor. Köyün genci, yaşlısı bunları görmeye geliyordu. Bir gün öğle üzeri köyün en besili iki çift koşum hayvanı getirildi. Köyün altındaki düz tarlaya gidildi. Çift hayvanları çardaklı iki saplı) pulluğa koşuldu. Bütün köylü oradaydı. Pulluk toprağı köylünün alışık olmadığı biçimde bir tarafa devirmeye başladı. Tarlanın tavını,

Mehmet BİLİR

ölünü, nemini alan yabancı otların ak kökleri toprağın yüzüne çıkmıştı. Köyün yaşlılarından Mustafa Emmi, babama çıkışarak, “Ali Çavuş ne yaptın sen? Hiç böyle tarla sürülür mü? Tarlayı öldürdün. Burada bir daha ekin bitmez.” diyerek öfkeyle oradan ayrıldı.

Ekin zamanı gelince verilen tohumluk buğday tarlaya ekildi. O yıl tarlada çok güzel ekin oldu. Sapları yüksek, başakları doluydu. Bu olaydan sonra bizim köyde sabanın yerine pulluk aldı yürüdü” (Bilir,2000:17).

Köy enstitüsü mezunları bu örnekte olduğu gibi, yalnızca karasabandan pulluğa geçişte örnek olmadılar. Aynı zamanda, gübreleme, sulama, nadasa bırakma, budama, aşılama ve ilaçlama konularında da önderlik etmişlerdir. Ancak 10 Eylül 1947’de yürürlüğe giren 5129 sayılı yasa ile, mezunlara daha önce dağıtılmış olan hayvanların ve teknik tarım araçlarının geri alınmasıyla mezunların köy zirai eğitiminde ve ekonomisinde fonksiyonel bir rol oynamaları engellenmiştir. 1944 mezunu Ahmet Öztuna bunu şöyle anlatmaktadır:

“Ailem köyün en fakir, yoksul ailelerinden biriydi. Köy merasından ayrılan tarlayı bana verilen teknik tarım araçlarımla örnek ekimler yaptım. Dört yılda kendimi ve ailemi köyde bir numara yaptım. Ancak 10 Eylül 1947 yılında yürürlüğe giren 5129 sayılı yasa ile 1948 yılı sonu itibariyle Enstitü tarafından verilen teknik tarım araçları ve koşum hayvanı elimden geri alındı” (Bilir,2000:18-19).

Verilen hayvan ve teknik-tarım araçlarının devlet tarafından geri alınması Ahmet Öztuna’yı küstürmeyip, daha da hırslandırmış. Öztuna, okuldaki eğitim öğretim işlerinin yanı sıra köyde kurduğu bilgi evinde halkın önce bilinçlenmesini sağlamış daha sonra da tarımsal üretimden, sağlıklı konut üretimine kadar pek çok alanda örneklik etmiş, imeceyle köyün yolunu yaptırmış, su ve elektriğini getirtmiştir. Öztuna, bu çalışmaları sırasında; Valilik, Tarım İl, Bayındırlık, Milli Emlak, Özel İdare Müdürlükleri gibi pek çok kurum ve kuruluştan büyük destek ve yardım gördüğünü belirtmiştir. Bu örnek, iyi yetişmiş bir yerel önderin rehberliğinde köylünün girişkenliği devletçe desteklendiğinde ne gibi işlerin başarılabileceğini göstermektedir.

Köylünün toplumsal,kültürel ve ekonomik bakından gelişmesi için enstitülülerce yapılan çalışmalar başlangıçta ilgililerce desteklenirken,iktidar değişikliğinden sonra 1950’li yıllarda bu tür çalışmaları yapan enstitülüler kamu görevlilerinden, bucak ve ilçe partililerinden zarar gördüklerini belirtmişlerdir. Enstitü Mezunları İlyas Küçükcan, mesleğinin ilk yıllarında yaşadığı heyecanı ve hüsrani “*Halkın okuma yazma öğrenmesi, bilinçlendirilmesi için akşam okulları,meslek kursları ve okuma odaları açtık.Enstitüde kazandığımız serbest okuma alışkanlığını burularda sürdürdük. Okuma odalarında kitap okur, sonra da olayda geçen kahramanları tartışırđık. Bu bazen gece yarısına kadar sürerdi. Ancak daha sonra halk evleri, okuma odaları resmi organlarca*

Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci

kapatılıp,kitapları toplatılınca bu iş de tavsatılıp,söndürüldü”(Bilir,2000.s16) diyerek belirtmiştir. Öte yandan Bilir’in (2000) de yaptığı alan araştırması sırasında görüşme yapılan yaşlı (80 yaşında) bir vatandaş, enstitü mezunları için;”Bular çocukların okutulmasında,köyün zor işlerinin görülmesinde çok dikkatli ve gayretliydiiler.Fakat öteden gelenler onlar için başka şeyler söylüyorlardı. “ne söylüyorlardı? Sorusuna ise, komünist,dinsiz gibi...Ama şimdi bana sorarsanız Allah için bunlar kadar devletine,milletine bağlı olanını,işine yürekten sarılanını görmedim...”(Bilir,2000:20) dedi.

Buradan çıkarılan sonuç; Köy Enstitülerinin gelişimini, kendi çıkarlarına aykırı görenlerin Köy Enstitülerine ve enstitü mezunlarına karşı asılsız karalamalarda bulunulduğu ve köylerde bile bu görüşlerin taraftar bulduğudur.

Enstitü mezunlarından bazıları bu karalamalara, saldırılara hedef olduklarını belirtirken, bazıları da psikolojik olarak etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bir mezun bu etkiyi “Adımız koca komüniste çıkmıştı. Kulaklarımız bu sözleri her yerde duyuyordu”(Bilir,2000:21) diyerek belirtmiştir.

Kendileriyle görüşme yapılan Köy Enstitüsü mezunları, ilk yıllarda çok zor koşullarda çok özverili görev yaptıklarını belirtmişlerdir. Ali Osman Çakır, Bardakçı ve Yukarı Söğüt köylerinde çalıştığını, Türkiye’de **tek öğretmenli ikili öğretimi** ilk kendisinin icat ettiğini, öğrenci mevcudunun çok ve sınıfın küçük olması nedeniyle çift öğretim yaptığını, öğleye kadar yarısını, öğleden sonra da yarısını okuttuğunu belirtmiştir. İlköğretim müfettişi denetimi geldiğinde durumu öğrenir. **“Kendini bu kadar yorup hırpalama, yarın hasta olursan okul tümünden kapanır”** der. Öğretmen *“Bana bir şey olmaz, ben çocukların anne, babaları için de gece okulu açtım. Akşam da onlara ders veriyorum.”* der. Benzer çalışmaları Emirdağ’ın Adayazı (Firikli) köyünde yapan Çifteler Köy Enstitüsü mezunu Nihat Çimen, köy öğretmenlerinin akademik başarılarının başlangıçta önyargılı olarak şehir öğretmenlerince küçümsendiğini belirterek, gerçekte ise çalışma koşulları ve olanakları dikkate alındığında kendilerinin bu konuda da şehir öğretmenlerinden başarılı olduğunu düşünmektedir. Çimen, bu görüşünü şu yaşantısıyla desteklemektedir. “İlk mezun ettiğim öğrencilerden bazılarını ilçeye (Emirdağ) devlet parasız yatılı sınavına götürdüm. Şehir öğretmenlerinden Fehmi Bey beni çocukların başında görünce **“Ne o Nihat Bey sen de mi sınava çocuk getirdin?”** dedi. Ben de **evet** dedim. Soruşunda bir küçümseme vardı. Bir iki ay sonra yatılı sınav sonuçları gelmişti. İlköğretim müdürlüğünün dış camındaki sınav kazananların listesini inceliyordum. Fehmi Bey durumu öğrenince beni hem kutladı hem de benden özür diledi”(Bilir,2000:21).

Enstitü öğrencileri, kooperatificiliği enstitüde uygulama yaparak öğreniyorlardı. Bu konudaki kazanımlarını görev yerlerinde uygulamaya

Mehmet BİLİR

koyuyorlardı. “...İzmir’in halı tüccarları Manisa’nın Yund Dağı köylerinin dokumalarını ucuz alıp,pahalıya satıyorlardı. Köylülerin emekleri boşa gidiyordu.Bu durun önlenmesi için bir kooperatif kurulması,devletten kredi alınması,dokumaların pazarlanması gerekiyordu”(Semerci,1989:382). Devlet 1960’larda kooperatif kuran köylülerin dış ülkelere işçi göndermesinde öncelik tanıyordu (Milliyet 29 Ekim 1965). Manisa Halk Eğitimi Başkanı olan enstitü mezunu Bekir Semerci, köylülerin kooperatif kurmalarını güdülemek için onlara bu olanağı da açıklamıştır. Ayrıca,köyün ileri gelenlerinden yedi kişiyi kendilerinden dokuma alan İzmir’li halı tüccarlarının satış fiyatlarını incelemek üzere İzmir’e göndermiştir. İnceleme sonrası dokumaların alış fiyatından 5-10 kat fazla bir fiyatla satıldığı görülmüştür. Bunun üzerine köylüler 27 Kasım 1964’te **Sınırlı Sorumlu Yund Dağı Köylüleri Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi’ni** kurmuşlardır. Sanayi Bakanlığı halıcı ustası (Usta Öğretici) verir. Yetişkin kadınlar kursa alınır. Kursu bitiren kadınlara Ticaret Bakanlığı birer halı tezgahı ile takımlarını parasız verir.

Semerci, ikinci pilot köy çalışmalarını Sancaklıbozköy’de yürüttüklerini, Önce köyde imece ile biriktikten beş işlik yaptıklarını daha sonra bu işliklerde Dikiş, yapıcılık, demircilik, marangozluk ve dülgercilik kursları açtıklarını belirtiyor. Bu kurslarda bir taraftan gençlere meslek becerisi kazandırılırken bir yandan da halkın o güne dek yapımını hiç görmedikleri örnek betonarme, tuğla ev yapımı, çocuk oyun bahçesi, ekmek senidi, mutfak dolabı, masa, sandalye, kapı, pencere, sandık, pulluk, soba, soba borusu, mangal, kürek, çapa, demir doğrama, kaynak ve lehim gibi halkın gereksinimlerini karşılayıcı ürünler kendi çocukları tarafından üretilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler Sancaklıbozköy halkının kendilerine olan güvenlerini ve yeni gereksinimlerinin giderilmesine dönük girişkenliklerini artırmıştır. Daha sonra Sancaklıbozköy halkı başta köy imamı ve muhtarı olmak üzere imece ile 300 kişilik Köy Tiyatro Binası’nın yapımını gerçekleştirmişlerdir. Sancaklıbozköy gençleriyle Manisa Halkevi gençleri iki yılda “**Şehit Fatma, Koyun Çalan Kavalcı, Adalı Halil, İstiklal, Pusuda, Ağzı Çiçekli Adam**” oyunlarını Sancaklıbozköy Tiyatrosu’nda oynadıklarını, tiyatro binasının gündüzleri de düğün, nişan toplantı ve devlet kuruluşlarının eğitim merkezi haline geldiğini belirten Semerci, “Ana ve Çocuk Sağlığı doktoru belli günlerde muayenelerini burada yaptı. Tarımcılar köylülerle yaptıkları zeytincilik, tavukçuluk, zirai mücadele ve ev ekonomisi çalışmalarını burada yaptılar. Manisa Tarım Müdürlüğü 100 tavukluk örnek bir kümes çalışmasına girişti. Toprak Su Baş Mühendisliği de iki bin dekar arazide teraslama çalışması yaptı. Bugün (1986) bu arazi Sancaklıbozköy’ün kiraz bahçesidir.” Demektedir (Semerci,1989:383).

Manisa Halk Eğitim Başkanı Bekir Semerci’nin kırsal yöredeki kooperatif çalışmaları yaygınlaşınca Manisa ovasının büyük toprak sahipleri bu durumdan rahatsız olmuşlar ve zamanın sanayi bakanına telefon ederek;

“Vaktiyle bizim üzüm, tütün, pamuk, zeytin ürünlerimizi Demirci’li işçiler kaldırırdı. Orada halı kooperatifleri kuruldu, işçi gelmez oldu Yunddağı köylülerinin işçileri işlerimizi görmeye başlamışlardı. Şimdi de Yund Dağı köylüleri bir kooperatif kurdular. Bizim ürünlerimizi kim kaldıracak? Halk Eğitimi Başkanı mı, öğretmen mi Bekir Semerci diye birisi var köylülere yol gösteren. Alın onu buradan.” diyerek rahatsızlıklarını belirtmişlerdir (Semerci,1989:379). Bu telefon konuşmasından bir süre sonra Sanayi Bakanı Manisa’ya gelir. İlgililerden bilgi aldıktan sonra Halk Eğitimi Başkanını Manisa Ticaret Odasına çağırır. Başkana “Kooperatif çalışmalarını herkesin beğendiğini, kendisinin de memnun olduğunu, Yund Dağı Köylüleri Kooperatifinin iyi çalışması için kaç lira krediye gereksinim varsa karşılanacağını söyler. Ancak çok geçmeden İnönü hükümeti düşer. Yerine Suat Hayri Ürgüplü hükümeti göreve başlar. Sanayi Bakanı değişmiştir. Yeni bakan, Manisa Ticaret Odasına kayıtlı muteber tüccarlar kooperatife kefil olduğunda 25.000 TL kredi verilebileceğini bir emirle vilayete bildirir. Vilayet makamı bu kredinin yetersiz olduğunu ve kooperatif adına yeterli para verilmesini ve tüccar kefaletinin kaldırılmasını istemiştir. Bakanlık bu sefer de kooperatife para yollamayacağını, gereksinmesi olan ip ve ipliğin Isparta Sümerbank’tan ip ve iplik almış ancak Sümerbank köylülerinin halılarını almamıştır. Köylüler kendi olanaklarıyla üretime geçmişler ve ürettiklerini de satmışlardır (Semerci, 1989:379).

1965’ten bu güne dek Manisa dağ köylerinde pek çok kooperatif kurulmuş, pek çoğu da işlevsizlik, yetersizlik ve sahihsizlik nedenleriyle kapanmıştır. Bir tane de 1993 yılında Yunddağı Yaylasında bulunan 63 köyde yaşayan insanlarca merkezi Kozaklar Köyü’nde olan **“S.S. Kozaklar Ve Çevre Orman Köylüleri Tarımsal Kalkındırma Kooperatifi”** kurulmuştur. Kooperatif başkanı, Ege Üniversitesi ile ortak çalışmalar yaptıklarını, bu çalışmalar sonucu kooperatiflerince üretilen Halı ve Kilimlerin başta Kanada, Almanya, Belçika olmak üzere bir çok ülkeye ihraç edilmekte olduğunu belirtmektedir. Bu ve benzeri örgütlü girişimlerin temelinde, Köy Enstitüsü mezunu olan Halk Eğitimi Başkanı Bekir Semerci’nin yıllar önce oluşturduğu örgütlenme kültürünün varlığı yadsınmamalıdır. Çünkü Köy Enstitüleri, mezunlarına daha okul yıllarında, birlikte çalışma alışkanlığını iş içinde uygulamalı olarak kazandırmış, örgütlü çalışmanın önemini kavratmıştır.

1944 yılında enstitüden mezun olduktan sonra kendi köyüne atanan Ahmet Öztuna, 25 yıl köyüne ve çevresine hizmet etmiştir. Öztuna, eğitim öğretim çalışmalarının yanı sıra köyünü ve çevresini bayındır hale getirmek için köyde kaldığı süre içerisinde yaptığı toplumsal,ekonomik ve kültürel çalışmaları şöyle sıralamıştır.

1- *“Önce öğrencilerle birlikte köy içi yolların moloz taşlarını topladık. Sonra okul bahçesinin ve yol kenarlarının ağaçlandırılmasını yaptık.*

Mehmet BİLİR

- 2- Evlerin ve ahurların bir birinden ayrılmasını sağladım. Köy halkının beslenmesiyle ilgili her aileye 2 şer dekar kır üzümü bağı kurulmasına önderlik ettim.
- 3- 1945-1950 arası bana ayrılan (tahsis edilen) uygulama bahçesini örnek çalışmalarım ile işlettim. Köy halkını uygulama bahçesinde yetiştirdiğim sıcak yastık ürünlerinden ve açtığım ağaç işleri işliğinde (marangoz atölyesinde) araçlarının yapımında hizmet verdim.
- 4- 1953-1956 yılları arası, İmişehir Köyü adına Eskişehir_ Ankara oto yolu kenarında uzanan 522 dekarlık arazide 57500 ağaçlı devlet köylü işbirliğiyle bir orman(koru) kurulmasını sağladım
- 5- 1954-1960 yıllarında ekonomik geliri artırmak amacıyla İmişehir köyünde başlattığım et ve yumurta tavuğu yetiştiriciliğinin, anılan yıllarda Türkmen Tokat, Yörük Karacaören, Karatepe, Seyitgazi ve Kirka gibi yerleşim yerlerine yayılmasını sağladım.
- 6- Köyde ölçülü doğum projesi uygulamasını başlattım.. Büyük ölçüde başarılı oldu. Yalnız bir aile kabullenmedi. Aile reisi , “hocam ben ölçülü doğuma karşıyım. 6 çocuğum var, gerekirse 10 çocuğum olacak ama bunlardan biri nasipli olacak ben de zengin olacağım” diyordu. Bu kişinin çok çocuğu oldu. Ancak zengin olamadan öldü.
- 7- 1957-1960 arası süt ırkının geliştirilmesi için köyde çayır-mera tesisleri nin kurulmasını sağladım.
- 8- 1958-1960 arası İmişehir Köyü İmar ve Kalkınma Derneği kuruldu
- 9- 1958-1963 arası köyün imar ve kalkınma planı hazırlanarak imar iskan bakanlığına onaylatıldı ve uygulamaya konuldu. Plana bağlı olarak;
  - a-1957-1960 yıllarında köye stablize yol yapıldı. Köy Ankara-Eskişehir oto yoluna bağlandı.
  - b-1960-1963 yıllarında köye içme suyu getirildi.
  - c-1961-1964 İmişehir Köyü elektiriğe kavuştu. İmişehir , 1964'te Eskişehir' in elektriği olan üç köyünden biri oldu.
  - d-1960-1965 arası kültürel faaliyetlerin geliştirilmesiyle ilgili olarak köye; yeni okul, bilgi evi (kitaplık) yapıldı (Bilir,2000:27-30).

Öztuna, Milliyet gazetesinin 1964 yılında açmış olduğu “**Toplum Kalkınması Yarışması**”na katılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Ahmet Öztuna'nın İmişehir Projesi yarışmaya katılan 80 proje arasından birinci seçilmiştir. Yarışma sonuçları 2 Eylül 1965 de Milliyet gazetesinde kamu oyuna duyurulmuştur.

Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci

Öztuna bu çalışmaları sırasında Eskişehir Valiliği, İl tarım müdürlüğü, Bayındırlık Müdürlüğü, Milli Emlak, Özel İdare, Eskişehir Devlet Demir Yolları ve Eskişehir Hava Üssü komutanlığından büyük destek ve yardım gördüğünü belirtmiştir. Bu örnek bize yerel önderin eşliğinde köylünün girişkenliği devletçe desteklendiğinde ne gibi işlerin başarılabildiğini göstermektedir.

Bir başka köy enstitüsü mezunu, "Benim oğlum, kızım, gelinim ve damadım üniversite mezunudur. Dört torunum da üniversite mezunu yüksek mühendistir. Ben bir köy çocuğuyum. Köy enstitüsü olmasaydı bunların hiç birisi olmazdı..." (Bilir, 2000: 12). diyerek enstitülerin eğitim yönünden etkisini belirtmiştir.

Sonuçlar

Köy Enstitülerinin toplum kalkınmasına etkileri çok yönlü olmuştur. Saffet Arıkan'la başlayan, İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel tarafından geliştirilip, İsmet İnönü'nün desteğinde uygulamaya konan, köylüyü içinden canlandıracak, ekonomik bağımsızlığa kavuşturmayı ve özgürleştirmeyi amaçlayan köy enstitüleri sistemi, enstitülerin günlük yaşayışında, uygulama içinde olgunlaştırıp gelişmesi sağlanmıştır.

- Köy enstitüleri, müdür, eğitim başı, öğretmen, usta öğretici ve öğrencileriyle birlikte, uyguladıkları gönüllü imce ilkesiyle; hem kendi gelişimlerini sağlamada hem de yeni kurulan enstitülere iş ekipleri göndererek, yönetici ve öğretmen desteğinde bulunarak onların kurulup gelişmesinde etkin rol oynamışlardır.

- Köy enstitüleri, yetiştirdiği eğitimci ve öğretmenlerle enstitü kesiminde hızlı ve başarılı bir okullaşma ve eğitim seferberliği başlatmışlardır.

- Köy enstitüleri kurdukları hidro elektrik santralleri ile önce fiziki aydınlığı sağlamışlar, sonra da bu aydınlıkta yapılan yaparak, yaşayarak öğrenmelerle ve serbest okuma saatlerinde okunan dünya klasikleri ile zihinsel aydınlamayı ve bireysel özgürleşmeyi sağlamışlardır.

- Köy enstitüleri, gerek yurt düzeyindeki örgütlenmesi ve yaygınlığı gerekse uygulamalarıyla eğitimde fırsat eşitliğini sağlamıştır.

- Köy kökenli eğitimci ve öğretmenler ile sağlık memurları Köy Enstitüsü Sisteminde köy kalkınması için yerel önderler olarak yetiştirilmişlerdir.

- Köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş yeni bir aydın grubu yetişmiştir.

Enstitüler, kesim incelemeleriyle, köy araştırmalarıyla, örnek uygulamalarıyla çevrenin ekonomik, toplumsal, kültürel yaşamını etkileyen,

Mehmet BİLİR

ekonomik girişimlere örneklik eden kalkınma merkezleri durumuna girmişlerdir.

- Köy enstitüleri sisteminde yetişen eğitimci ve öğretmenlerin göreve başlamasıyla, halk evleri ve halk odalarının örgütlenmeleri yaygınlaşmış, çalışmaları nitelik kazanmıştır.
- Köy enstitüleri; köyde toplumsal yapının değişmesi, köylünün aydınlanıp uyanması, sorunlarına sahip çıkması nedeniyle yerleşik çıkarları bozulanların savaşımı sonucunda kapatılmışlardır.

Kaynakça

- Arman Hürrem (1969). *Piramidin Tabanı-I*. Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Balkır,S.Edip (2002) *Yeni Hızla Köye Doğru* (İkinci baskı) İstanbul: Kastamonu-Gölköylüler Vakfı Yayınları:1.
- Bilir, Mehmet, (2000), *Köy Enstitülerinin Toplum Kalkınmasına Etkileri (Çifteler Köy Enstitüsü Örneği.*, Ankara: Araştırma Raporu,
- Dirican,M.Rahmi.(1996). “Köy Enstitüleri Kanalıyla Toplum Kalkınması ve Köylerde Sağlık” *Köy Enstitüleri: Amaçlar, İlkeler, Uygulamalar*. Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları Tanıtım Dizisi-1.
- Duman, Ahmet (1999). *Yetişkinler Eğitimi*, Ankara: Ütopya Yayınevi,
- Findley, V.Carter (1996). “Rauf İnan’ı Anarken” *Kebikeç*. Ankara: Kebikeç Yayınları Sayı, 3
- Geray, Cevat (2002). *Halk Eğitimi*. Ankara: Güncelleştirilmiş 3.Baskı. İmaj Yayınları,
- İnan, M. Rauf.(1988). *Bir Ömrün Öyküsü-II. Köy Enstitüleri ve Sonrası*. Ankara: Öğretmen yayınları 22.
- Lowe, John (1985), *Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakı.*, Ankara:Çev. Turhan Oğuzkan, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu,
- Milli Eğitim Bakanlığı (1946) *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçleri*. Ankara:Cilt: I-II-III. Milli Eğitim Basımevi.
- Milliyet Gazetesi, 29 Eylül 1965
- Miser, Rıfat (1995). “Toplum Kalkınması Çözümlemesi”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara: 26:2:511-540.

Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci

Oğuzkan, A. Ferhan (1999). “Toplum Kalkınması ve Köy Enstitüleri” *Çağdaş Eğitim*. Nisan 1999 Sayı: 253. s. 5-6.

Semerci, Bekir (1989). Türkiye’de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri. İstanbul: Afa Matbaacılık..

Tonguç, İ. Hakkı. (1974) *İş ve Meslek Eğitimi*. Ankara:TÖB-DER. Yayınları-1.

Tütengil, C. Orhan (1948). *Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler*. . İstanbul: Berkay Basımevi.

Yılmaz, Ali (1998).*İlk Köy Enstitüsü*. İstanbul: Görkem Yayınları.